

УДК 81-116

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263106>

Д. Д. Жалко

e-mail: zhalkodina12@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5913-7579>

МАРКУВАННЯ ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ / ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Abstract

The article examines the concept of marking interdiscursiveness / intertextuality from the standpoint of cognitive linguistics, in particular, it defines four terms: a) “interdiscursiveness” is a phenomenon that demonstrates the interaction between discourses; it is an indicator of the residue in the discourse of previous discourses, which provide a kind of “preparation”, “raw material” for another discourse; b) “interdiscourse” is a discourse and ideological space in which discourse formations unfold with their relation of dominance, subordination and contradiction; c) “intertextuality” is the interaction of texts not only in terms of content, but also in terms of expression; it acts as a means by which one text actualizes another in its internal space; d) “intertext” is a product of secondary textual activity as a result of processes of secondary categorization of information, its new conceptualization and new representation. The concept of the triad “markedness – marking / mark – marker” is characterized in the context of (inter-)discursive and (inter-)textual processes, where the former consists in the fact that if markedness is a phenomenon, marking / mark is a process, then a marker is a result. At the same time, the definition of the concept of “linguistic marker” is proposed as a clear system of language units of different levels, which expresses the interlevel status of the category of communicative intention and enables the selection of the most optimal among them for expressing the intentional needs of a linguistic personality. Linguistic markers are represented by: (a) discursive markers responsible for non-linguistic knowledge (discourse level), (b) language markers responsible for linguistic knowledge (text level).

Keywords: markedness, marking, mark, marker, interdiscursiveness, interdiscourse, intertextuality, intertext.

Анотація

У статті розглянуто концепцію маркування інтердискурсивності / інтертекстуальності з позиції когнітивної лінгвістики, зокрема дано визначення чотирьом термінам: а) “інтердискурсивність” – явище, що демонструє взаємодію між дискурсами, є показником сліду в дискурсі попередніх дискурсів, які постачають свого роду “матеріал”, “сировину” для іншого дискурсу; б) “інтердискурс” – дискурсивний та ідеологічний простір, у якому розгортаються дискурсивні формації з їхнім відношенням панування, підпорядкування та протиріччя; в) “інтертекстуальність” – взаємодія текстів не лише в плані змісту, а й у плані вираження, вона виступає засобом, за допомогою якого один текст актуалізує у своєму внутрішньому просторі інший; г) “інтертекст” – продукт вторинної текстової діяльності як результат процесів вторинної категоризації інформації, її нової концептуалізації і нової репрезентації. Охарактеризовано концепцію тріади “маркованість – маркування / маркувати – маркер” у контексті (інтер-)дискурсивних й (інтер-)текстуальних процесів, яка полягає в тому, що якщо маркованість є явищем, маркування / маркувати – процесом, то маркер – результатом. При цьому запропоновано визначення поняття “лінгвістичний маркер” – чітка система мовних одиниць різних рівнів, що увиразнює міжрівневий статус категорії комунікативної інтенції та вможливує вибір найоптимальніших з-поміж них для вираження інтенційних потреб мовної особистості. Лінгвістичні маркери представлені: а) дискурсивними маркерами, які відповідають за немовні знання (рівень дискурсу); б) мовними маркерами, які відповідають за мовні знання (рівень тексту).

Ключові слова: маркованість, маркування, маркувати, маркер, інтердискурсивність, інтердискурс, інтертекстуальність, інтертекст.

Вступ. Когнітивно зорієнтована лінгвістика (Langacker, 2009; Talmy, 1985) на сучасному етапі розвитку продовжує **актуалізувати** увагу мовознавців (Доронина,

2009; Межеріцкая, 2009; Падучева, 2013; Швец, 2007) взагалі лінгвістів-дискурсологів (Кравченко, 2015 та ін.) зокрема на вивченні різних відношень, які можуть бути зафіксовані як у межах лише мовних або позамовних (екстралінгвістичних) характеристик, так і між мовними й позамовними (екстралінгвістичними) характеристиками. Усі ці характеристики тісно пов'язані з двома незалежними, але водночас взаємодоповнювальними поняттями **дискурс vs. текст** (Renkema, 1993 та ін.), розтлумачити які намагалися багато представників дискурсивних студій. Сутність цих двох понять залишається незмінною: якщо дискурс – процес, то текст – результат цього процесу. Згадаймо, наприклад, думку І. К. Архіпова, який писав, що “сутність відмінностей полягає в тому, що дискурсом називаються всі до- й післятекстові процеси, які наявні у свідомості” (2008, с. 187). Пор. також висловлювання А. О. Кібрикова і В. І. Підлескої: “В основі дискурсивного процесу лежить план того, хто говорить, – внутрішнє ментальне завдання, яке промовець має розв’язати для формування зовнішньої мовної форми [...]. У процесі реалізації цього плану промовець робить численні вибори, і мовна форма є вже результатом цих виборів” (Кибрик & Подлеская, 2009, с. 31).

При цьому окремі представники дискурсивних студій (Георгинова, 2014 та ін.) зауважили тенденцію, коли в мовленні чи на письмі відбувається несвідома інтеграція різних типів, видів, різновидів дискурсів і текстів, що спричинило актуалізацію інших двох понять, якими є **інтердискурс vs. інтертекст** (Ляшко, 2020). Очевидно, це не випадково, а швидше за все, закономірно, адже дискурси і тексти існують не в ізоляції, а взаємодіють один з одним.

Водночас відкритим для когнітивно зорієнтованої лінгвістики залишається питання принципів виявлення **маркування інтердискурсивних / інтертекстуальних відношень**, або, інакше кажучи, маркерів, показників, фіксаторів мовних і позамовних (екстралінгвістичних) характеристик, а також їхніх типів, функцій тощо в текстах різних дискурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації засвідчують про те, що проблеми, дотичні до понять дискурс і текст, продовжують перебувати в центрі уваги *історичної лінгвістики й типології* (Heine, 1980; Traugott, 1995), *корпусної лінгвістики* (Aijmer & Stenstrom, 2004; Biber, 1993; MacEnery & Hardie, 2012), *лінгвістичної прагматики* (Blackmore, 2000; Fraser, 1996, 1999; Taavitsainen & Jucker, 2015), *лексичної та граматичної семантики* (Апресян, 1995; Плунгян, 2003; Heine & Kuteva, 2002) та ін. Хоча історія дослідження дискурсу й тексту налічує понад 40 років, на сьогодні можна говорити про різні школи дискурс-аналізу, серед яких: *англо-американська* (Harris, 1952; Stubbs, 1983), *німецька* (Maas, 1984 та ін.), *французька* (Серіо, 1999; Фуко, 1996 та ін.), *українська* (Кравченко, 2012 та ін.) та ін. Плюралізм шкіл, на думку Ю. С. Степанова, представлений у вступній статті до “Квадратура смисла: Французская школа анализа дискурса”, “не лише природний, а й необхідний: “інваріант” не є чимось цілісним, він має мозаїчну будову і кожен фрагмент цієї мозаїки виявляється переважним об’єктом якоїсь однієї зі шкіл” (цит. за пр.: Серіо, 1999, с. 8).

Додаткового коментаря потребує концепція маркування інтердискурсивності / інтертекстуальності з позиції когнітивної лінгвістики, яка допоможе розставити акценти з приводу характеру мовних засобів, які, з одного боку, кваліфікуються маркерами, а з іншого боку, дають змогу їх чітко назвати, а згодом і проінтерпретувати.

Мета статті – проаналізувати концепцію маркування інтердискурсивності / інтертекстуальності з позиції когнітивної лінгвістики.

Завдання статті:

– визначити терміни “інтердискурсивність” й “інтердискурс” / “інтертекстуальність” й “інтертекст” і встановити їхній взаємозв’язок у контексті когнітивно-дискурсивної парадигми;

– охарактеризувати концепцію тріади “маркованість – маркування / маркувати – маркер” у контексті (інтер-)дискурсивних й (інтер-)текстуальних процесів.

Методи та методологія проведення дослідження. Серед основних методів дослідження, які дають змогу здійснити фіксацію маркування інтердискурсивності / інтертекстуальності в когнітивній лінгвістиці, є загальнонаукові методи, а також власне лінгвістичні, починаючи від *герменевтичного методу*, спрямованого на тлумачення тексту, зокрема розуміння, пояснення, інтерпретації, до *методу лінгвостилістичного аналізу*, що має дві функції: якщо перша – стилістична графіка дискурсу і тексту з огляду на маркованість / немаркованість інтердискурсивності й інтертекстуальності, то друга – для ідентифікації й розгляду різних засобів інтердискурсивності й інтертекстуальності (див.: Ляшко, 2020).

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. У когнітивно зорієнтованій лінгвістиці широкого застосування набули дві пари термінів – “інтердискурсивність” й “інтердискурс”, “інтертекстуальність” й “інтертекст”, які є відображенням ментальної діяльності людини – руху людської думки в процесі комунікації. Інколи ці терміни вживаються один у значенні іншого, проте, на думку окремих дослідників (Кравченко, 2012; Ляшко, 2020), вони не тотожні. Відразу підкреслимо, що “інтердискурсивність” й “інтердискурс” так само, як і термін “дискурс” відповідає за віртуальний простір, є нематеріальним конструктором (див. вище), натомість “інтертекстуальність” й “інтертекст”, навпаки, – за невіртуальний простір, є матеріальним конструктором. Спробуємо нижче подати власні коментарі з покликанням на основні праці з цієї проблематики.

Термін “інтердискурсивність” відомий ще з праць М. Пеше, який висунув тезу про взаємодію між дискурсами та ввів поняття “преконструкта” як сліду в дискурсі попередніх дискурсів, які постачають свого роду “матеріал”, “сировину” для іншого дискурсу (Серио, 1999, с. 41). Взаємодія різних дискурсів у певній комунікативній ситуації є роботою індивідуальної свідомості, про що писав І. К. Архипов: “При побудові складних мовних знаків дискурсу промовець спирається на відомі йому найбільш загальні способи його організації. Наприклад, він знає (пам’ятає) певні алгоритми появи комбінацій слів та засобів зв’язку між ними та використовує їх для забезпечення складності висловлювання. Далі він також знає, що у власних викладах може спиратися (посилатися, натякати) на інформацію, що міститься в інших джерелах. Він пам’ятає цю інформацію тією чи іншою мірою та обсягом. Він також сподівається й впевнений, що аналогічні або майже такі ж знання має і його слухач. Завдяки цьому знанню він вводить у свої дискурси цитати та алюзії. Усвідомлення зв’язку певної цитати або алюзії з будь-яким змістом, що траплялися в інших текстах, а насправді співвідноситься зі станами свідомості іншого або інших комунікантів, які творили свої дискурси, необхідно називати інтердискурсивністю” (2008, сс. 206-207).

Дослідники, які працюють з інтердискурсивністю, відзначають, що виникнення та існування цього явища неминуче, бо воно зумовлено широким спектром причин. На думку Е. В. Белоглазової, “одна сфера дійсності може обслуговуватися за допомогою інших дискурсів (уточнення наше. – Д. Ж.), що конкурують між собою” (Белоглазова, 2009а). Дослідниця також додає, що “метафоричність людського мислення зумовлює найнесподіваніші паралелі, які призводять до встановлення суб’єктивних міждискурсивних відношень” (там само), тому межі дискурсів є змінними.

Дотичним до терміна “інтердискурсивність” є термін “інтердискурс”, що П. Серіо витлумачує як “дискурсний та ідеологічний простір, у якому розгортаються дискурсні формації з їхнім відношенням панування, підпорядкування та протиріччя” (Серіо, 1999, с. 45). Так, “інтердискурс” формується за допомогою меж, які існують між дискурсами, тобто він містить не лише інформацію про дискурси, а й про міждискурсні відношення. Е. Пульчінеллі Орланді додає, що інтердискурс є явищем ширшого плану, ніж сам дискурс: він (інтердискурс – уточнення наше. – Д. Ж.) є галуззю знань, пам’яттю про дискурсні утворення” (Пульчінеллі Орланді, 1999, с. 214). Беручи до уваги той факт, що дискурси завжди взаємодіють між собою, М. Пеше (1999) приходиться до висновку, що “дискурс завжди спирається на попередній дискурсний матеріал, який відіграє для нього роль сировини, первинної матерії”.

Поряд із терміном “інтердискурсивність” уживають термін “інтертекстуальність”, який О. О. Селіванова витлумачує “як наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв’язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)” (2008, с. 514). Попри те, що дослідниця підтверджує позицію Ю. М. Лотмана (1996) з приводу того, “текст у тексті” є своєрідною “гіперриторичною побудовою”, слідом за Ю. Крістевою (Kristeva, 1980), розглядаємо *тексти* як поєднання двох осей, яке забезпечується особливими кодами: якщо вертикальна вісь поєднує текст з іншими текстами, то горизонтальна – автора та читача повідомлення. При цьому єдність цих осей указують на той факт, що кожен текст і кожне його прочитання, сприйняття залежать від попередніх кодів (там само, с. 415). Окрім цього, визначивши ситуацію “текст у тексті” як феномен використання “чужого” тексту, що має особливу риторичну побудову [...], Ю. М. Лотман вводить поняття *семіосфери* як “синхронного семіотичного простору, що заповнює межі культури й зумовлює роботу окремих семіотичних структур, а також фактор їх появи” (1996, сс. 85-90).

Звертаємо також увагу на те, про що писала В. Є. Чернявська, що *інтертекстуальність* означає взаємодію текстів не лише в плані змісту, а й у плані вираження, вона виступає засобом, за допомогою якого “один текст актуалізує у своєму внутрішньому просторі інший” (Чернявская, 2010, с. 49). Дослідниця підкреслює, що інтертекстуальність необхідно вживати тоді, коли автор навмисне тематизує взаємодію між текстами, робить її видимою для читача за допомогою особливих формальних засобів (Чернявская, 2009, с. 187). У такий спосіб, на думку Н. О. Сунько, інтертекстуальність може бути свідомою й несвідомою: якщо *свідома інтертекстуальність* постає як стратегія створення змісту, то *несвідома* наближається до значення інтертекстуальності в широкому розумінні цього поняття (2015, сс. 17-18).

Дотичним до терміна “інтертекстуальність” виступає термін “інтертекст”, що, за визначенням Л. С. Тихомірової, є “продуктом вторинної текстової діяльності як результат процесів вторинної категоризації інформації, її нової концептуалізації і нової репрезентації” (2009, с. 19). Така вторинна текстова діяльність призводить до того, що текст утрачає певну унікальність, постаючи лише частиною загального універсального тексту, що збігається з історією та суспільством. У такий спосіб Г. В. Денисова говорить про набуття текстом, точніше кажучи, інтертекстом десяти різних функцій: первинний засіб комунікації, засіб створення ігрового моменту, неявний засіб оцінки, прийом переконання реципієнта, засіб комунікативного впливу, своєрідний засіб уведення думок, відправний момент роздумів, контактостановлювальний засіб, інтерпретаційне знаряддя, спосіб пародіювання, спосіб демонстрації ерудиції і прийом прикрашання тексту (2003, сс. 163-178).

Кожний інтердискурс й інтертекст, зі свого боку, містять немовні і мовні засоби, які переважно фіксуються на письмі та пов'язані з поняттям “маркованість”, яке розглянемо далі.

Характеристика концепції тріади “маркованість – маркування / маркувати – маркер” у контексті (інтер-)дискурсивних й (інтер-)текстуальних процесів. Сучасна когнітивно зорієнтована лінгвістика свідчить про те, що показниками й фіксаторами (інтер-)дискурсивних й (інтер-)текстуальних процесів у тексті будь-якого дискурсу залишаються терміни, які і дотичні, і суміжні до терміна “маркованість”. Ідеться про “маркування”, “маркувати”, “маркер” та ін. Уживання цих термінів пояснюється зацікавленістю дослідників у встановленні різних (інтер-)дискурсивних / (інтер-)текстуальних відношень, які працюють здебільшого на забезпечення загальної смислової цілісності (когерентності) будь-якого дискурсу, а відтак і тексту (Fuller, 2003; Redeker & Gruber, 2014; Taboada, 2006). Спробуємо розібратися з кожним окремим терміном.

У праці “Against markedness (and what to replace it with)” М. Гаспельмат (Haspelmath, 2006, pp. 3-14) зазначає, що термін “маркованість” є багатозначним (див. також: Andersen, 2001; Battistella, 1990; Eckman et al., 1986) і надає дванадцять визначень, розподіливши їх у межах чотирьох груп. До першої групи – *маркованість, що має комплексний характер* (англ. *markedness as complexity*), – дослідник відніс різні типи маркувань, починаючи від фонологічного (наприклад, фонологічні опозиції тощо) (Trubetzkoy, 1939) і закінчуючи семантичним (наприклад, граматичне / лексичне значення тощо) (Jakobson, 1971). У межах останньої четвертої групи – *маркованість як багатовимірна кореляція* (англ. *markedness as multidimensional correlation*), де простежуються типологічні (зокрема, універсальні) категорії мови, – він надає шість дефініцій різного характеру: від *частоти представлення лексем у тексті* (англ. *text frequency*), цитуючи В. Крофта: “якщо лексеми з типологічно позначеним значенням категорії трапляються з певною частотою в певному текстовому зразку, то лексеми з немаркованим значенням будуть траплятися принаймні так само часто в текстовому зразку” (Croft, 2003, p. 110) до *типологічної імплікації* (англ. *typological implication*), зосереджуючи увагу на універсальних категоріях мови, слідом за В. Крофтом: “Маркованість визначається універсальними концептуальними категоріями, а не конкретними лінгвістичними категоріями, тому питання про те, чи має мова категорію, чи не має її, не виникає [...]” (там само, 2003, p. 88). (Інші визначення див. Haspelmath, 2006, pp. 3-14).

Ще один фрагмент, на якому зупиняється М. Гаспельмат (Haspelmath, 2006, pp. 14-16), – *шість ролей (функцій – уточнення наше – Д. Д.) маркування* (англ. *six roles of markedness*). Так, якщо перша роль / функція – *маркованість представлена уявно в окремих граматиках* (англ. *markedness is represented mentally in particular grammars*), – на його думку, сприймається як окреме мовне явище (див.: Croft, 1996) (наприклад, фонологічні опозиції за глухістю / дзвінкістю, пор. англ. фонemi /t/ і /d/) тощо), то остання шоста роль / функція – *маркованість має нетехнічну роль / функцію* (англ. *markedness in a non-technical role*) – вказує на те, що певні конструкції використовуються “лише за дуже маркованих обставин” (Corston-Oliver, 2003, p. 285) і т. ін. (Інші ролі / функції див. (Haspelmath, 2006, p. 14-16).

Дефініції двох термінів “маркування” (СУМ, Т. 4, с. 629), “маркувати” (СУМ, Т. 4, с. 629), представлені в “Словнику української мови” (далі – СУМ), засвідчують про їх синонімічний характер. Як бачимо, вони одночасно позначають і дію, і процес. Варто звернути увагу на те, що, хоча ці терміни, відповідно до СУМ, стосуються виробів, товарів тощо, проте вони давно були трансформовані в лінгвістичну площину

вивчення й дослідження дискурсу, тексту і зв'язку між ними. Причому результати цих дій і процесів цілком і повністю відображені та закріплені в терміні “маркер”, який походить з англ. іменника *marker*, що утворилася від англ. дієслова *to mark* “відзначати, маркувати, робити помітки” (CD). До речі, це підтверджує й “Online Etymology Dictionary”, який має в етимологічній довідці певну результативність: “маркер” (англ. *marker*) (ім.) походить від див.-англ. *mearcere* “письменник, нотаріус” (лат. *notarius* “клерк”), буквально “той, хто відмічає” (OED).

Беручи до уваги термін “маркер” (англ. *marker*) (ім.), робимо узагальнений висновок, що він може на щось указувати, здатний щось виражати, уміщувати у своїй семантиці певну інформацію про об’єкт.

Отже, уже на цьому етапі можна говорити про формування **тріади “маркованість – маркування / маркувати – маркер”**, яка не просто містить взаємопов’язані між собою елементи, а дає змогу представити широке і вузьке розуміння концепції маркованості.

Перед тим, як зупинитися на терміні “маркер”, що є одним із ключових показників і фіксаторів (інтер-)дискурсивних й (інтер-)текстуальних процесів у тексті будь-якого дискурсу, нагадаємо загальновідомі положення з приводу **моделі “дискурс – текст”**. Справді, і дискурс, і текст є двома явищами, що співвіднесені між собою в процесуально-результуючий спосіб: *дискурс* постає як явище діяльнісне, динамічне, пов’язане з продукуванням реального мовлення, а *текст* як продукт мовлення, що має завершену й зафіксовану форму (Олянич, 2004, с. 600). У цьому контексті згадаємо позицію О. О. Селіванової (2008), яка так само, як й інші дослідники (Борботько, 1981; Гальперин, 1981; Дейк, 1989), несвідомо називає дискурс так би мовити “віртуальним простором”. О. О. Селіванова подає такі визначення двох термінів. На її думку, *дискурс* є комунікативною подією, процесом текстотворення, що виник завдяки тексту і навколо нього й обумовлений, окрім мовних, позамовними чинниками; його ознаками є “об’єкт, суб’єкт, адресат, субстанція, що сприяє або перешкоджає процесу, просторовий та часовий конкретизатори”, або “мовець, отримувач інформації, форма повідомлення, канал зв’язку, код, контекст” (Селіванова, 2008, сс. 139-140). Тим часом дослідниця називає *текст* невіртуальним простором: носій певної інформації, що подається як складне ієрархічно вибудоване завершене знакове утворення, яке слугує для збереження й передачі смислів і виступає як сполучувана ланка в акті вербальної й невербальної комунікації (там само).

Незважаючи на те, що дискурс і текст є взаємопов’язаними між собою відношенням реалізації, постає таке питання: яку природу мають маркери дискурсу і маркери тексту: нематеріальну чи матеріальну? Спробуємо дати відповідь на це запитання.

Ключовим термінологічним поняттям для лінгвістики дискурсу і лінгвістики тексту є “лінгвістичні (мовні) маркери”, які С. Т. Шабат-Савка витлумачує як “чітку систему мовних одиниць різних рівнів, що увиразнює міжрівневий статус категорії комунікативної інтенції та вможливує вибір найоптимальніших з-поміж них для вираження інтенційних потреб мовної особистості” (2015). Л. А. Білоконенко вказує, що лінгвістичні маркери “сприймаються особами відповідно до основних рівнів розуміння, де мовний рівень представляється на буквальному, поверхневому значенні, яке виводиться із формальних мовних одиниць і реалізується в мовних маркерах, а глибинний і немовний рівень базується на змісті, який додається в контекст його автором і для розуміння якого потрібні мовні і немовні знання” (2015, с. 335). Припускаємо, що лінгвістичні маркери представлені: (а) *дискурсивними маркерами* (далі – ДМ), які відповідають

за немовні знання (рівень дискурсу), (б) *мовними маркерами* (далі – ММ), які відповідають за мовні знання (рівень тексту). При цьому варто також уточнити, що, хоча ДМ притаманні нематеріальній природи, а ММ – матеріальній, і ті, й інші є лише матеріальними, адже вони фіксуються в тексті(-ах) будь-якого (-яких) дискурсу(-ів) за допомогою різних лінгвістичних (мовних) засобів (від фонологічних до синтаксичних), які є компонентами будь-якої комунікативної ситуації. Розглянемо дефініції термінопонять ДМ і ММ.

Традиційно вважається, що ДМ є ідіоматичними висловами, або кліше, стереотипними заповнювачами мовленнєвих пауз (англ. *pause-fillers*), маркерами хезитації, вставними словами або конструкціями (Quirk et al., 1972, p. 862), а також сигналами про зміну фокусу уваги та інтенції продуцента висловлення. При цьому Б. Фрейзер (Fraser, 1996) визначає ДМ як функціональний клас висловлень у будь-якій мові і називає їх “прагматичними маркерами”. Ці вислови з’являються в сегменті дискурсу, проте не є частиною пропозиційного змісту висловлення. Вони сигналізують, акцентують й маркують аспекти спілкування, які хоче передати комунікант (там само). Слідом за Е. Траугот, ДМ – це дискурсивно-дейктичні одиниці, найважливіша мета яких – сигналізувати про коментар, визначаючи тип послідовного дискурсивного зв’язку між поточним висловленням і попереднім дискурсом (Traugott, 1998).

Поряд із термінопоняттям ДМ уживають термінопоняття “маркери інтердискурсивності”, які, за визначенням О. В. Белоглазової, вимагають не точкової, а множинної маркованості (Белоглазова, 2009б). Такі маркери є немовними засобами, які так чи інакше мають певний результат у тексті будь-якого дискурсу.

Тим часом ММ є мовними засобами, типовими для того чи іншого тексту, вказують читачеві на зв’язок фрагмента тексту, де вони вживаються, з певним текстом, про який читач уже має уявлення з власного досвіду.

Поряд із термінопоняттям ММ уживають термінопоняття “маркер(-и) інтертекстуальності”, виявляючи які ми тим самим занурюємось у сферу дискурсивності та інтердискурсивності, оскільки дискурсивний аналіз розпочинається з аналізу конкретного тексту (його фрагментів), які тематично вписуються у відповідний дискурс (Киселёва & Пайар, 2003, с. 177). Такі маркери є мовними засобами, які так чи інакше мають певний результат у тексті будь-якого дискурсу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Розглянувши дві пари термінів – “інтердискурсивність” й “інтердискурс” / “інтертекстуальність” й “інтертекст”, які є значно ширшими за модель “дискурс – текст” і представивши їх взаємозв’язок у контексті когнітивно-дискурсивної парадигми, можемо констатувати їх невіртуальний (нематеріальний) / віртуальний (матеріальний) характер (тобто і нематеріальний, і матеріальний характер). Це обґрунтовано тим, що якщо дискурс завжди спирається на попередній дискурсний матеріал, який відіграє для нього роль сировини, первинної матерії, то текст так само спирається на попередній текстовий матеріал. Для виокремлення інтердискурсивних й інтертекстуальних відношень можна звернутися до тріади “маркованість – маркування / маркувати – маркер”, кожний ланцюг якої демонструє немовні знання для інтердискурсивних відношень й мовні – для інтертекстуальних, допомагає забезпечити загальну смислову цілісність (когерентність) будь-якого дискурсу, а відтак і тексту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні авторської таксономії маркерів інтердискурсивності в текстах різних дискурсів (від наукового до художнього).

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

двн.-англ. – давньоанглійська мова
ДМ – дискурсивні маркери
лат. – латинська мова
ММ – мовні маркери
СУМ – Словник української мови
CD – Cambridge Dictionary
OED – Online Etymology Dictionary

ЛІТЕРАТУРА

- Апресьян, Ю. Д. (1995). *Интегральное описание языка и системная лексикография*. М.: Школа “Языки русской культуры”.
- Архипов, И. К. (2008). *Язык и языковая личность: учеб. пособие*. СПб.: Книжный дом.
- Белоглазова, Е. В. (2009а). Полидискурсивность как особый исследовательский фокус. *Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов*, 3, 66-71.
- Белоглазова, Е. В. (2009б). Потенциальная интердискурсивность. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия Языкознание*, 2(10), 158-162.
- Білоконенко, Л. А. (2015). *Українськомовний міжособистісний конфлікт: монографія*. Київ: Інтерсервіс.
- Борботько, В. Г. (1981). Использование естественного членения дискурса при его анализе. *Аспекты изучения текста*, 19-24.
- Гальперин, И. Р. (1981). *Текст как объект лингвистических исследований*. М.: Наука.
- Георгинова, Н. Ю. (2014). Интердискурсивность, интертекстуальность, полифония: к соотношению понятий. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, 1(1), 149-155.
- Дейк, Т. А. ван. (1989). *Язык. Познание. Коммуникация*. М.: Прогресс.
- Денисова, Г. В. (2003). *В мире интертекста: язык, память, перевод*. М.: Азбуковник.
- Доронина, С. В. (2009). Средства выражения эпистемического значения и методологические основы лингвистической экспертизы. *Филология и человек*, 3, 45-55.
- Кибрик, А. А., Подлеская, В. И. (2009). *Рассказы о сновидениях. Корпусное исследование устного русского дискурса*. М.: Языки славянской культуры.
- Киселёва, К., & Пайар, Д. (2003). *Дискурсивные слова русского языка: контекстное варьирование и семантическое единство: сб. ст.* М.: Азбуковник.
- Кравченко, Н. К. (2015). *Интегративный метод и оперативные методики дискурс-анализа*. Palmarium LAMBERT Academic Publishing.
- Кравченко, Н. К. (2012). *Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа: Практическое пособие*. Луцк: ЧП Гадяк Жанна Владимировна, типография “Вольньполиграф”.
- Лотман, Ю. М. (1996). Текст у тексті. Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, 428-441.
- Ляшко, О. В. (2020). *Інтертекстуальність православної проповіді: таксономія і функції (на матеріалі англійської, російської та української мов)*. (Дисертація). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Межерицкая, М. И. (2009). К вопросу о соотношении эпистемической модальности и категории эвиденциальности. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература*, 4, 105-108.
- Олянич, А. В. (2004). *Презентационная теория дискурса*. Волгоград: Перемена; Политехник.

- Падучева, Е. В. (2013). Есть ли в русском языке грамматически выраженная эвиденциальность? *Русский язык в научном освещении*, 2(26), 9-29.
- Пеше, М. (1999). Прописные истины. Лингвистика, семантика, философия. *Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса*, 225-290.
- Плунгян, В. А. (2003). *Общая морфология. Введение в проблематику*: учебное пособие. 2-е изд., исправл. М.: Едиториал УРСС.
- Пульчинелли Орланди, Э. (1999). К вопросу о методе и объекте анализа дискурса. *Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса*, 197-225.
- Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник*. Полтава: Довкілля-К.
- Серио, П. (1999). Как читают тексты во Франции. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. М.: ОАО ИГ "Прогресс".
- Словник української мови: в 11 т.* / ред. кол. : І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ: Вид-во "Наукова думка", 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.
- Сунько, Н. О. (2015). *Алюзія як маркер інтертекстуальності в англійськомовному газетному заголовку* (Докторська дисертація). Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Київ.
- Тихомирова, Л. С. (2009). ИнтерТекстуальность как предпосылка нового знания в научном тексте. Российская и зарубежная филология. *Вестник Пермского университета*, 4, 19-24.
- Фуко, М. (1996). *Археология знания*. СПб.: ИЦ "Гуманитарная Академия".
- Чернявская, В. Е. (2010). *Интергекстуальность научного текста*: учеб, пособие. 5-е изд. М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ".
- Чернявская, В. Е. (2009). *Лингвистика текста: Полиководость, интертекстуальность, интердискурсивность*: учебное пособие. М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ".
- Шабат-Савка, С. Т. (2015). Комунікативна інтенція як міжривнева лінгвістична категорія. *Мовознавчий вісник*, 20, 114-120.
- Швец, В. М. (2007). Субъективная (эпистемическая) модальность и ее выражение в детской речи. *Семантические категории в детской речи*, 161-180.
- Aijmer, K., & Stenstrom, A.-B. (2004). *Discourse patterns in spoken and written corpora*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change. In Henning Andersen, ed. *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, (pp. 21-57).
- Battistella, E. (1990). *Markedness: The Evaluative Superstructure of Language*. Albany: State University of New York Press.
- Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing*, 8(4), 243-257.
- Blackmore, S. (2000). The Power of Memes. *Scientific American*, 283(4), 52-61. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mark>
- Corston-Oliver, S. H. (2003). Core arguments and the inversion of the nominal hierarchy in Roviana. In Du Bois, J. W., Kumpf, L. E. & Ashby, W. J. (eds.), *Preferred argument structure: grammar as architecture for function (Studies in Discourse and Grammar 14)*. Amsterdam: John Benjamins, (pp. 273-300).
- Croft, W. (1996). Markedness and universals: from the Prague school to typology. In Jankowsky, K. R. (ed.), *Multiple perspectives on the historical dimensions of language*. Muinster: Nodus, (pp. 15-21).
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckman, F., Moravcsik, E., & Wirth, J. (1986). *Markedness*. New York / London: Plenum Press.

- Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167-318.
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of pragmatics*, 31, 931-952.
- Fuller, J. M. (2003). The influence of speaker roles on discourse marker use. *Journal of Pragmatics*, 35, 23-45.
- Harris, Z. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), 1-30.
- Haspelmath, M. (2006). *Against markedness (and what to replace it with)*. *Journal of Linguistics*, 42(1), 1-70.
- Heine, B., & Kuteva, T. (2002). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Heine, H. (1980). *Das Glück auf Erden: Ausgewählte Gedichten: Deutschland. Ein Wintermärchen*. Moskau: Verlag Progress.
- Jakobson, R. (1971). Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb. In Roman Jakobson, *Selected Writings II*. The Hague / Paris: Mouton, (pp. 130-147).
- Kristeva, J. (1980). *Desire in language: a semiotic approach to literature and art*. New York: Columbia University Press.
- Langacker, R. W. (2009). *Cognitive grammar. A basic introduction*. N. Y.: Oxford University Press.
- Maas, U. (1984). *Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand: Sprache im Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- MacEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Online Etymology Dictionary*. URL: https://www.etymonline.com/word/marker#etymonline_v_31714
- Quirk, R., Leech, G., Svartvik, J., & Greenbaum, S. (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Redeker, G., & Gruber, H. (2014). Introduction: The pragmatics of discourse coherence. *The Pragmatics of Discourse Coherence: Theories and Applications*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, (pp. 1-22).
- Renkema, J. (1993). *Discourse Studies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Taavitsainen, I., & Jucker, A. H. (2015). Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles. *Journal of Historical Pragmatics*, 16(1), 1-24.
- Taboada, M. (2006). Discourse markers as signals (or not) of rhetorical relations. *Journal of Pragmatics*, 38, 567-592.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. In Shopen T. *Language typology and syntactic description*. Cambridge: Cambridge University press, (pp. 57-149).
- Traugott, E. (1998). *The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization*. URL: <https://web.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>
- Traugott, E. C. (1995). The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. *Twelfth International Conference on Historical Linguistics*, Manchester.
- Trubetzkoy, N. (1939). *Grundzüge der Phonologie* [= Travaux du Cercle Linguistique de Prague; 7]. Prague: Cercle Linguistique de Prague.

REFERENCES

- Apresyan, Yu. D. (1995). *Integral'noye opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya*. M.: Shkola "Yazyki russkoy kul'tury".
- Arkhipov, I. K. (2008). *Yazyk i yazykovaya lichnost'*: ucheb. posobiye. SPb.: Knizhnyy dom.
- Beloglazova, Ye. V. (2009). Polidiskursivnost' kak osobyi issledovatel'skiy fokus. *Izvestiya Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov*, 3, 66-71.
- Beloglazova, Ye. V. (2009). Potentsial'naya interdiskursivnost'. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Yazykoznanie*, 2(10), 158-162.
- Bilokononko, L. A. (2015). *Ukrayins'komovnyy mizhosobystisnyy konflikt: monografiya*. Kyiv: Interservis.
- Borbot'ko, V. G. (1981). Ispol'zovaniye yestestvennogo chleneniya diskursa pri yego analize. *Aspekty izucheniya teksta*, 19-24.
- Gal'perin, I. R. (1981). *Tekst kak ob'yekt lingvisticheskikh issledovaniy*. M.: Nauka.
- Georginova, N. Yu. (2014). Interdiskursivnost', intertekstual'nost', polifoniya: k sootnosheniyu ponyatiy. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina*, 1(1), 149-155.
- Dijk, T. A. van. (1989). *Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya*. M.: Progress.
- Denisova, G. V. (2003). *V mire interteksta: yazyk, pamyat', perevod*. Moskva: Azbukobnik.
- Doronina, S. V. (2009). Sredstva vyrazheniya epistemicheskogo znacheniya i metodologicheskiye osnovy lingvisticheskoy ekspertizy. *Filologiya i chelovek*, 3, 45-55.
- Kibrik, A. A., Podlesskaya, V. I. (2009). *Rasskazy o snovideniyakh. Korpusnoye issledovaniye ustnogo russkogo diskursa*. M.: Yazyki slavyanskoy kul'tury.
- Kiselyova, K., & Payar, D. (2003). *Diskursivnyye slova russkogo yazyka: kontekstnoye var'irovaniye i semanticheskoye yedinstvo: sb. st. M.*: Azbukovnik.
- Kravchenko, N. K. (2015). *Integrativnyy metod i operativnyye metodiki diskurs-analiza*. Palmarium LAMBERT Academic Publishing.
- Kravchenko, N. K. (2012). *Prakticheskaya diskursologiya: shkoly, metody, metodiki sovremennogo diskurs-analiza: Prakticheskoye posobiye*. Lutsk: CHP Gadyak Zhanna Vladimirovna, tipografiya "Volyn'poligraf".
- Lotman, Yu. M. (1996). Tekst u teksti. *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.*, 428-441.
- Liashko, O. V. (2020) *Intertekstual'nist pravoslavnoyi propovidi: taksonomiya i funktsiyi (na materialy anhliskoyi, rosiyskoyi ta ukrayins'koyi mov)*. (Dysertatsiya). Kyiv: natsional'nyy linhvistychnyy universytet, Kyiv.
- Mezheritskaya, M. I. (2009). K voprosu o sootnoshenii epistemicheskoy modal'nosti i kategorii evidentsial'nosti. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Yazyk i literatura*, 4, 105-108.
- Olyanich, A. V. (2004). *Prezentatsionnaya teoriya diskursa*. Volgograd: Peremena; Politekhnik.
- Paducheva, Ye. V. (2013). Yest' li v russkom yazyke grammaticheskoy vyrazhennoy evidentsial'nost'? *Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii*, 2(26), 9-29.
- Peshe, M. (1999). Propisnyye istiny. Lingvistika, semantika, filosofiya. *Kvadratura smysla: frantsuzskaya shkola analiza diskursa*, 225-290.
- Plungyan, V. A. (2003). *Obshchaya morfologiya. Vvedeniye v problematiku: uchebnoye posobiye*. 2-ye izd., ispravl. M.: Yeditorial URSS.
- Pul'chinelli Orlandi, E. (1999). K voprosu o metode i obyekte analiza diskursa. *Kvadratura smysla: frantsuzskaya shkola analiza diskursa*, 197-225.
- Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy: pidruchnyk*. Poltava: Dovkillya-K.

- Serio, P. (1999). *Kak chitayut teksty vo Frantsii. Kvadratura smysla: Frantsuzskaya shkola analiza diskursa*. M.: OAO IG "Progress".
- Slovnnyk ukrayins'koyi movy*: v 11 t. / red. kol.: I. K. Bilodid (hol. red.) ta in. Kyiv: Vyd-vo "Naukova dumka", 1973. T. 4: I–M. 840 s.
- Sun'ko, N. O. (2015). *Alyuziya yak marker intertekstual'nosti v anhliys'komovnomu hazetnomu zaholovku* (Doktors'ka dysertatsiya). Instytut movoznavstva imeni O. O. Potebni, Kyiv.
- Tikhomirova, L. S. (2009). Intertekstual'nost' kak predposylka novogo znaniya v nauchnom tekste. Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya. *Vestnik Permskogo universiteta*, 4, 19-24.
- Fuko, M. (1996). *Arkheologiya znaniya*. SPb.: ITS "Gumanitarnaya Akademiya".
- Chernyavskaya, V. Ye. (2010). *Intergektstual'nost' nauchnogo teksta: ucheb, posobiye*. 5-ye izd. M.: Knizhnyy dom "LIBROKOM".
- Chernyavskaya, V. Ye. (2009). *Lingvistika teksta: Polikovodost', intertekstual'nost', interdiskursivnost'*: uchebnoye posobiye. M.: Knizhnyy dom "LIBROKOM".
- Shabat-Savka, S. T. (2015). Komunikatyvna intentsiya yak mizhrivneva linhvistychna katehoriya. *Movoznavchyy visnyk*, 20, 114-120.
- Shvets, V. M. (2007). Subyektivnaya (epistemicheskaya) modal'nost' i yeye vyrazheniye v detskoy rechi. *Semanticheskiye kategorii v detskoy rechi*, 161-180.
- Aijmer, K., & Stenstrom, A.-B. (2004). *Discourse patterns in spoken and written corpora*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change. In Henning Andersen, ed. *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, (pp. 21-57).
- Battistella, E. (1990). *Markedness: The Evaluative Superstructure of Language*. Albany: State University of New York Press.
- Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing*, 8(4), 243-257.
- Blackmore, S. (2000). The Power of Memes. *Scientific American*, 283(4), 52-61.
- Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mark>
- Corston-Oliver, S. H. (2003). Core arguments and the inversion of the nominal hierarchy in Roviana. In Du Bois, J. W., Kumpf, L. E. & Ashby, W. J. (eds.), *Preferred argument structure: grammar as architecture for function (Studies in Discourse and Grammar 14)*. Amsterdam: John Benjamins, (pp. 273-300).
- Croft, W. (1996). Markedness and universals: from the Prague school to typology. In Jankowsky, K. R. (ed.), *Multiple perspectives on the historical dimensions of language*. Muinster: Nodus, (pp. 15-21).
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckman, F., Moravcsik, E., & Wirth, J. (1986). *Markedness*. New York / London: Plenum Press.
- Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167-318.
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of pragmatics*, 31, 931-952.
- Fuller, J. M. (2003). The influence of speaker roles on discourse marker use. *Journal of Pragmatics*, 35, 23-45.
- Harris, Z. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), 1-30.
- Haspelmath, M. (2006). *Against markedness (and what to replace it with)*. *Journal of Linguistics*, 42(1), 1-70.
- Heine, B., & Kuteva, T. (2002). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Heine, H. (1980). *Das Glück auf Erden: Ausgewählte Gedichten: Deutschland. Ein Wintermärchen*. Moskau: Verlag Progress.

- Jakobson, R. (1971). Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb. In Roman Jakobson, *Selected Writings II*. The Hague / Paris: Mouton, (pp. 130-147).
- Kristeva, J. (1980). *Desire in language: a semiotic approach to literature and art*. New York: Columbia University Press.
- Langacker, R. W. (2009). *Cognitive grammar. A basic introduction*. N. Y.: Oxford University Press.
- Maas, U. (1984). *Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand: Sprache im Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- MacEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Online Etymology Dictionary*. URL: https://www.etymonline.com/word/marker#etymonline_v_31714
- Quirk, R., Leech, G., Svartvik, J., & Greenbaum, S. (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Redeker, G., & Gruber, H. (2014). Introduction: The pragmatics of discourse coherence. *The Pragmatics of Discourse Coherence: Theories and Applications*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjumin's Publishing Company, (pp. 1-22).
- Renkema, J. (1993). *Discourse Studies*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjumin's Publishing Company.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Taavitsainen, I., & Jucker, A. H. (2015). Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles. *Journal of Historical Pragmatics*, 16(1), 1-24.
- Taboada, M. (2006). Discourse markers as signals (or not) of rhetorical relations. *Journal of Pragmatics*, 38, 567-592.
- Talmy, L. (1985). Lexicolazation patterns: semantic structure in lexical forms. In Shopen T. *Language typology and syntactic description*. Cambridge: Cambridge University press, (pp. 57-149).
- Traugott, E. (1998). *The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization*. URL: <https://web.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>
- Traugott, E. C. (1995). The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. *Twelfth International Conference on Historical Linguistics*, Manchester.
- Trubetzkoy, N. (1939). *Grundzüge der Phonologie* [= Travaux du Cercle Linguistique de Prague; 7]. Prague: Cercle Linguistique de Prague.

Дата надходження до редакції 22.02.2022
Ухвалено до друку 16.06.2022

Відомості про автора

<p>Жалко Діна Дмитрівна, e-mail: zhalkodina12@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів: дискурс, інтердискурсивність, інтертекстуальність, когнітивна лінгвістика, корпусна лінгвістика</p>
---	---	--